

מגדר | כתב עת למגדר ופמיניזם | גיליון 1 | רשימות ועוד

ורד אופנהיימר | חיים מלאי תקווה – לזכרה של תקווה לוי (1960-2012)

במהלך המחצית הראשונה של שנות התשעים של המאה העשרים נכנסה לשדה הפמיניסטי בישראל קבוצה של פעילות חברתיות מארגון היל"ה, ארגון למען החינוך בשכונות ועירות הפיתוח. מטרתן היתה להציב את הזכויות והצרכים של נשים מזרחיות ומקבוצות מיעוט אחרות, עניות וממעמד הפועלים, על סדר היום, ולהוסיף את קולותיהן לשיח הפמיניסטי. תקווה לוי, שעמדה בראש ארגון היל"ה משנת 1987, היתה אחת הדמויות המובילות במאבק הרדיקלי להביא את הפמיניזם לקהל חדש, ולשנות את אופייה האליטיסטי של הפוליטיקה הפמיניסטית. בתחילת אוגוסט 2012 הלכה תקווה לוי לעולמה בטרם עת.

תקווה לוי נולדה ב-1960 למשפחה ממעמד הפועלים שעלתה מעירק, וגדלה באשקלון. בכיתה ח' התקבלה לפרויקט לקידום תלמידים מחוננים של האגודה לקידום החינוך והגיעה לפנימיית בויאר בירושלים. את בויאר ראתה באופן ביקורתי, כמנגנון מחיקה של תודעה אתנו-מעמדית בקרב צעירים/ות מזרחים/ות, המלווה בדחיקה לשוליים של הוריהם. (בשנת 2001 ביימה יוכי דדון את הסרט "מחוננות" העוסק בהרחבה בנושא זה). תקווה לוי החזיקה בתואר ראשון בפילוסופיה ובספרות עברית מהאוניברסיטה העברית בירושלים, ולמדה לתואר שני בספרות עברית. היא היתה משוררת ופעילה חברתית, שנטלה חלק במגוון רחב של מאבקים פוליטיים. אולם, את חייה הקדישה לתיקון ההדרה של הורים מקבוצות מוחלשות מהעשייה הפדגוגית במסגרת עבודתה בהיל"ה, ארגון הפועל להרחבת הנגישות של ילדים משכבות מוחלשות לחינוך איכותי, באמצעות העצמת ההורים בקהילותיהם.

אופיו של ארגון היל"ה משקף במובנים רבים את אישיותה ואת השקפת עולמה של תקווה: ראשית, היל"ה הנו ארגון שטח. הוא מעניק ייעוץ וסינגור אישיים להורים, ובמקביל, מעודד אותם לפעולה קולקטיבית,

באמצעות מתן כלים להשתתפות אפקטיבית במסגרות כגון ועדים וקבוצות הורים, המנהלות מאבקים בנושאי חינוך. המחויבות לקהילות האורגניות, והאמונה ביכולתם של אנשים לסייע לעצמם ולאחרים במצבם בהינתן הכלים המתאימים, היוו אבני יסוד במפעלה של תקווה. שנית, למרות זיקתו למאבק המזרחי בישראל, מספק היל"ה מענה לכל הפונים/ות אליו, ומחויב לעבודה עם כל האוכלוסיות המוחלשות בישראל. בכך מתבטאת הגישה האנטי-גזענית, ההומניסטית והדמוקרטית שאפיינה את תקווה לוי יותר מכל.

ולבסוף, על אף היותו מעורב מבחינה מגדרית למן היווסדו ב-1986, התעצב היל"ה כארגון בעל אוריינטציה נשית ופמיניסטית חזקה, המעצים רבות מהנשים הפונות אליו לקחת חלק גדול יותר בחיים החברתיים. בכך השתקפו המחויבות והחזון הפמיניסטיים הייחודיים של תקווה לוי. תקווה מסבירה כיצד התפתח היל"ה כאתר של עבודה פמיניסטית, דבר שהוביל להשתתפותן הראשונה של נשות הארגון בכנס הפמיניסטי הארצי השמיני, שנערך ב-21-20 במאי, 1992:

העבודה שלנו בהיל"ה היתה ועדיין מול נשים. [...] באותה תקופה אני הייתי ללא ילדים, ומירה [אליעזר'] ללא ילדים, והיינו נשארות עד 23:00 בלילה, השיחות גולשות. וראינו כמה השיחות משפיעות עלינו, אבל גם עליהן. בפרקטיקום של חיי היומיום שלהן: פתאום נשים שהתחילו ללמוד נהיגה והאוטו הביא להן עצמאות. נשים שהלכו והשלימו השכלה בעצמן. נשים שהתחילו להיות פעילות בוועדי הורים, בהנהלות מתנ"סים, ובקהילה בכלל, ולא רק בנושאי חינוך. ואז אמרנו, המנדט שלנו בהיל"ה ומה שאנחנו מיומנות בעשייה שלו זה לימוד זכויות בנושא של חינוך. וחשבנו לעצמנו [...] שזה באמת, הכנס, ואולי מסגרות נוספות שיכירו דרך הכנס, פורומים של נשים, [יהו]ן כר לא רק להרחבת התודעה שלהן, של נשים שבאו דרכנו, אלא גם דרך לרכוש מיומנויות בפעולות ובהתמודדויות היומיומיות שלהן.

הרצון להוסיף ולהעצים את נשות היעד של היל"ה עמד ברקע לכניסת פעילות הארגון לשדה הפמיניסטי בשנות התשעים של המאה העשרים. בכך החל מפגש מורכב בין השדה הפמיניסטי, שהתארגן למן שנות השמונים בעיקר כפרויקט אוניברסלי בעל סדר יום ליברלי, לבין זרם חדש של פמיניזם אתנו-מעמדי, שנולד מתוך עבודת השטח של היל"ה.

11 אליעזר, דאז, רכזת פניות הורים בהיל"ה.

לזרם זה קדמו התחלות של פמיניזם מזרחי, שהנצו עוד בשנות השמונים, בעיקר בהקשרים של פעילות שמאל מזרחי למען צדק חברתי וסיום הסכסוך הישראלי-הפלסטיני. בראשית שנות התשעים כבר פעלו בזירה הפמיניסטית המרכזית פמיניסטיות בעלות תודעה מזרחית, שסללו את הדלת לפעילות היל"ה. לדוגמה, במאמר מ-1991 ביקרה ויקי שירן את תנועת הנשים בישראל, על כך שלמרות המספר המצומצם של חברותיה, מוסיפה להתמקד ביעדים אליטיסטיים כגון ייצוג בכנסת ובדירקטוריונים, שאינם רלוונטיים למרבית הנשים.² במאמר אחר טענה שירן שרוב הפמיניסטיות הן נשים אשכנזיות המסרבות להכיר באפליה כלפי מזרחים וערבים ולהילחם בה.³

לפי הפילוסוף הפוליטי צ'ארלס טיילור (Taylor, 1994), התביעה להכרה (recognition) נשענת על התפשטות הרעיון שהאופי העמוק של החיים האנושיים הוא דיאלוגי. אנו מתעצבים על ידי הכרה, וזו מהווה אפוא "צורך אנושי חיוני" (עמ' 26 [תרגום שלי – ו.א.])⁴ על כן, שלילה של הכרה (nonrecognition) או הכרה לא נאותה (misrecognition) נתפסים כדיכוי. בדבריה תבעה שירן מהשדה הפמיניסטי לוותר על השיח האוניברסלי, הנשען על הזהות האחת של "אישה", ולהכיר בהבדל וביחסי הכוח בין נשים ממיקומים חברתיים שונים. המאבק נחל הצלחה כאשר בכנס הפמיניסטי הארצי ב-1992 הונהגה שיטת ה"סימטריה בייצוג",⁵ שנועדה להבטיח ייצוג שווה של מזרחיות, אשכנזיות וערביות-פלסטיניות בהנחיית סדנאות. (בעקבות זאת דרשו גם לסביות ייצוג, והשיטה הפכה בשנה שלאחר מכן ל"שיטת הרבעים").

אולם, פעילות ארגון השטח היל"ה ביקשו לא רק ייצוג של נשים מוחלשות, אלא את עצם השתתפותן בייצור הפוליטיקה הפמיניסטית. המושג "השתתפות שוויונית", (Participatory Parity), נטבע בידי הפילוסופית הפמיניסטית ננסי פרייזר (Fraser, 1995, 2003), הוגה בולטת במסגרת פרדיגמת ההכרה. לדבריה, השתתפות שוויונית בחיים החברתיים, כאמת מידה לצדק, מצריכה הסדרים כלכליים ותרבותיים המעניקים לכל חברות החברה (הבוגרות) הזדמנות לנהל אינטראקציות כשוות. היעד של פעילות היל"ה, בלשון עבודתה של פרייזר, היה להסיר מכשולים כלכליים ותרבותיים, ולאפשר את השתתפותן השוויונית של נשות ה"שורש" (Grassroots) בזירה. לצורך כך חתרו הפעילות הן לשינוי סדר היום הפמיניסטי, והן להבאת קבוצה גדולה מקרב קהל היעד של הארגון אל הכנסים.

בכנס הפמיניסטי הארצי התשיעי, אשר נערך בין 20 ל-22 במאי 1993, גייסו פעילות היל"ה כחמישים משתתפות, והעבירו כחמש סדנאות. בתום הכנס הצטרפה קבוצת הפעילות לוועדת התכנון של הכנס הפמיניסטי הארצי העשירי, ואף גייסו אליו כמאתיים משתתפות. נשים אלו, נשים מזרחיות ומקבוצות מיעוט

2 MOTZAFI-HALLER, PNINA. 2001. "SCHOLARSHIP, IDENTITY AND POWER: MIZRAHI WOMEN IN ISRAEL." JOURNAL OF WOMEN IN CULTURE AND SOCIETY 26(3): PP. 697-734.

3 SHIRAN, VICKI. 1991. "FEMINIST IDENTITY VS. ORIENTAL IDENTITY". PP. 303-311 IN CALLING THE EQUALITY BLUFF: WOMEN IN ISRAEL, EDITED BY B. SWIRSKI AND M. P. SAFIR. NEW YORK: PERGAMON PRESS.

4 TAYLOR, CHARLES. 1994. "THE POLITICS OF RECOGNITION" PP. 25-73 IN MULTICULTURALISM: EXAMINING THE POLITICS OF RECOGNITION, EDITED BY A. GUTMANN. PRINCETON: PRINCETON UNIVERSITY PRESS.

5 ארכיון אשה לאשה. "משתתפת יקרה!" (דף הסבר למשתתפת הכנס הפמיניסטי השמיני).

אחרות, עניות וממעמד הפועלים, היוו באופן חסר תקדים כשליש מכלל באות הכנס. רובן היו חברות בקבוצות ההורים של היל"ה ופעילות קהילתיות. אולם, השדה הפמיניסטי התקשה לראות בנשים אלו ובסוגיות הרלוונטיות עבורן חלק מהמאבק הפמיניסטי. בהגיען לכנס העשירי, ב-16 ביוני 1994, נעשו ניסיונות לחסום את הרשמתי, ואף לשלוח אותן בחזרה. המתיחות גדלה במהלך הכנס, בסדנאות שעימתו נשות חינוך עם נפגעות מערכת החינוך, ואפילו במסיבה, שבה סירבו להשמיע מוסיקה מזרחית. כתוצאה מכך ערכו המשתתפות המזרחיות והערביות-הפלסטיניות מסיבה אלטרנטיבית על הדשא.

בעקבות הכנס כתבה משתתפת בעיתון העיר כי:

כשאישה מגיעה לכנס פמיניסטי היא רוצה לשמוע משהו על סדר יומה כאישה בעולם מודרני ולא לגמרי שוויוני, ולא למצוא את עצמה מנמנמת בדיונים פופוליסטיים שעוסקים בקיפוח מזרחיים, בכיבוש הישראלי, בילדי תימן האבודים או בכל דבר אחר בעולם חוץ ממה שלשמו טרחה להגיע. [...] עם כל הכבוד והאמפטיה למקופחי החברה, כנס פמיניסטי מוטב שיוקדש לבעיותיהן של נשים.

ב"שישי, תקשורת/תרבות" נכתב כי

הבשורה שנשמעה בכנס [...] היתה, שמעתה כל מאבק למען נשים הוא לגיטימי, אפילו אם מדובר בנשים מבשלות-מנקות-מכבסות שלובשות שמלה עם פאייטים בחתונה של הבת-דודה מאשדוד.

בתגובה להבנייתן כ"רעש" או כ"בדיחה", ניסחו נשות היל"ה מכתבים למערכות העיתונים, כשהן מדגישות את בחירתן הפוליטית המודעת להשתתף בכנס ותובעות את קולן בשיח הציבורי. למשל, חני דיין:

כמי שהיתה חלק מהוועדה המארגנת של הכנס הפמיניסטי העשירי, וכאחת הפמיניסטיות המזרחיות מיפו, שהגיעו לכנס באמצעות ארגון היל"ה, עלי להודיע [...] שנשות יפו לא טעו בדרך אל המנגל ובמקרה נפלו על הכנס הפמיניסטי. בעצם, אנו מגיעות, זו השנה השנייה ברציפות, מאז שהפמיניסטיות המזרחיות התעקשו על ייצוג הולם גם לנשים מזרחיות [...].

על רקע תגובת השדה לנשות ה"שורש" של ארגון היל"ה התגבשה ההחלטה לפרוש לטובת פעילות פמיניסטית-מזרחית עצמאית, ששיאה היה כנס הנשים המזרחיות, שנערך ב-17-18 במאי, 1996. את הפרישה ניתן למקם במסגרת תופעה רחבה יותר, של קבוצות מיעוט הפורשות ממוקדים של מאבקים לשוויון לטובת פרויקטים עצמאיים.

תהליך הכניסה של פעילות ארגון היל"ה לשדה הפמיניסטי היה תהליך דיאלוגי, כאוב לא אחת, של הכרה. אך המפגש בין הקבוצות עיצב באופן הדדי הן את השיח הפמיניסטי, שרכש רגישות גבוהה יותר כלפי

קבוצות מיעוט, והן את הפמיניזם המזרחי, שעשה את צעדיו הראשונים לקראת מיסוד. תקווה לוי פעלה ללא לאות הן בהיל"ה והן בשדה הפמיניסטי כדי להעצים נשים להיחלץ מהמסגרת הסטריאוטיפית המקבעות אותן כאובייקט ולתבוע את קולן ואת זכותן להשתתף כשוות בחיים החברתיים.

*

אבקש לסיים רשימה זו בנימה אישית. הכרתי את תקווה לוי במהלך המחקר לעבודת התזה שלי, שהתמקדה במאבקן הפמיניסטי של פעילות היל"ה בשנות התשעים. תקווה חשה כי מאבק זה נפקד במידה רבה מן ההיסטוריוגרפיה הפמיניסטית, דבר שהכאיב לה מאוד. זכיתי ליהנות מהסבלנות האינסופית של תקווה, מחומה האנושי, ומחוכמתה. יחד עם שותפתה לניהול היל"ה, עו"ד נגה דגן בוזגלו, היא לימדה אותי רבות, ותהווה תמיד מקור להשראה.

באחד מביקורי בבית החולים בשבועות האחרונים לחייה, אמרתי לה, שחשבתי בהשתאות על כך שיש אנשים כמוה, שיש להם חזון כל כך ברור לגבי האופן שבו המציאות צריכה להיות, אנשים הפועלים ללא לאות כדי לצמצם את הפער הגדול כל כך בין הרצוי למצוי. תקווה, חיוורת, בכתונת בית חולים, חייכה ואמרה שנזכרה במשהו שהיא לא חושבת שאי פעם סיפרה. אבל איני חושבת שהיא תתנגד שאכתוב עליו. היא אמרה שבשנות השישים, בילדותה, הדבר הראשון שהיית רואה כשהיית פותחת את הדלת מוקדם בבוקר היה מנקי רחובות, עובדים עם מטאטאים גדולים מגומי. "ורציתי", היא אמרה, "יעני, ברצינות, באמת באמת רציתי, במשך כמה שנים, להיות אחת מהם כשאני אגדל. כי חשבתי שזה מדליק, לנקות את העולם לפני שהאנשים יוצאים בבוקר." זה היה החלום הצנוע והאלטרואיסטי של תקווה הילדה. והיא נשארה נאמנה לו, ועשתה את העולם למקום נקי מעט יותר. יהי זכרה ברוך.